

1. Otpor R_X voda mjereno je UI metodom u spoju za mjerenje malih otpora. Napon je mjereno digitalnim voltmetrom unutarnjeg otpora $10\text{ M}\Omega$ na mjernom području 100 mV , a struja digitalnim ampermetrom na mjernom području 1 A . Koliki je njegov iznos ako pri struji od $0,925\text{ A}$ voltmetar mjeri napon $22,61\text{ mV}$, a uz komutaciju struje napon $-23,57\text{ mV}$?

Podatci:

Digitalni voltmetar:

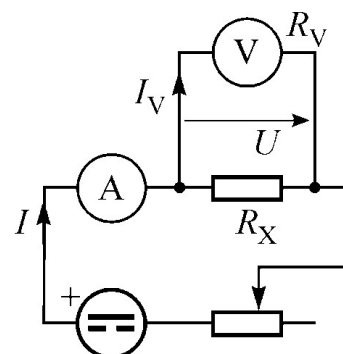
$M.O._V = 100\text{ mV}$, $R_V = 10\text{ M}\Omega$

Analogni ampermetar:

$M.O._A = 1\text{ A}$

Mjerenje:

$I_A = 0,925\text{ A}$, $U_{V+} = 22,61\text{ mV}$, $U_{V-} = -23,57\text{ mV}$

Sl. 1 Mjerenje otpora UI metodom

Traži se: R_X

Rješenje:

Pri mjerenju *vrlo malih otpora* (manjih od reda $10^{-2}\text{ }\Omega$) valja koristiti osjetljiv instrument (nanovoltmetar) te obratiti pozornost na utjecaj *termonapona* ($\rightarrow$ vidi *lab. vježbe*). Pri mjerenju pada napona U_V , termonapon ΔU kao utjecajna veličina neovisna je o smjeru struje u mjernom krugu. Stoga je njezin utjecaj moguće ukloniti dodatnim mjerenjem uz obratni smjer struje, tj. *komutacijom struje* u mjernom krugu:

$$\text{prvo mjerenje (bez komutacije)} \rightarrow U_{V+} = I_A \cdot R_X + \Delta U$$

$$\text{drugo mjerenje (s komutacijom)} \rightarrow U_{V-} = -I_A \cdot R_X + \Delta U$$

Kako je u rezultatima oba mjerenja termonapon ΔU zastupljen s jednakim predznakom, sljedećim će izračunom on biti eliminiran:

$$U_V = \frac{U_{V+} - U_{V-}}{2} = \frac{(I_A \cdot R_X + \Delta U) - (-I_A \cdot R_X + \Delta U)}{2} = I_A \cdot R_X$$

Mjerena veličina je otpor R_X te konačno izlazi:

$$R_X = \frac{U_{V+} - U_{V-}}{2 \cdot I_A} = \frac{22,61 - (-23,57)}{2 \cdot 0,925} = 24,96\text{ m}\Omega$$

2. Vrlo veliki otpor R_X nekog izolacijskog kruga mjeri se gubitkom naboja kondenzatora kapaciteta 100 nF, kojeg je tangens kuta gubitaka $\operatorname{tg}\delta = 9,2 \cdot 10^{-6}$ prethodno izmjeren pri frekvenciji 40 Hz. Kondenzator početno nabijen na napon $U_0 = 50$ V, izbija se ispitivanim izolacijskim otporom R_X , pri čemu se napon na njemu kontrolira digitalnim voltmetrom unutarnjeg otpora 10 G Ω . Ako vrijeme Δt njegovog izbijanja na napon upola manji od početnog iznosi 22 s, koliki je otpor izolacije ispitivanog kruga?

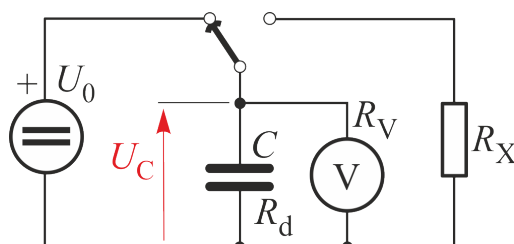
Podatci:

$C = 100$ nF, $\operatorname{tg}\delta = 9,2 \cdot 10^{-6}$ (pri $f = 40$ Hz)

$U_0 = 50$ V, $U_C = U_0/2$

$R_V = 10$ G Ω , $\Delta t = 22$ s

Traži se: R_X

Sl. 2a Mjerenje velikog otpora gubitkom naboja

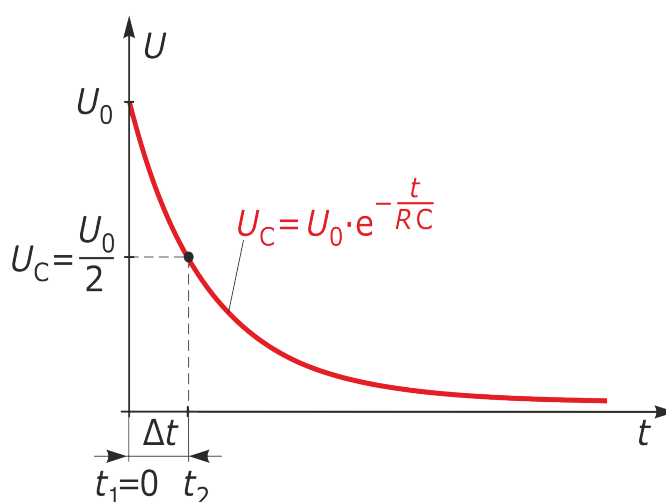
Rješenje:

Izbijanje kondenzatora teče po eksponencijalnom zakonu:

$$U_C = U_0 \cdot e^{-\frac{t}{RC}}$$

Ukupni otpor mjernog kruga preko kojeg se kondenzator izbija iznosi:

$$\begin{aligned} R &= \frac{\Delta t}{C \cdot \ln\left(\frac{U_0}{U_C}\right)} = \\ &= \frac{22}{100 \cdot 10^{-9} \cdot \ln 2} = 317,39 \text{ M}\Omega \end{aligned}$$

Sl. 2b Krivulja izbijanja kondenzatora otporom R

Početni naboj na kondenzatoru definiran je naponom U_0 na njegovim pločama u trenutku $t = 0$ te njegovim kapacitetom C . Preklapanjem sklopke u desnu poziciju se, osim ispitivanog otpora R_X , kondenzatoru paralelno priključuje još i otpor voltmetra R_V , a jedan dio naboja gubi se i kroz nesavršenu izolaciju samog kondenzatora koju je moguće prikazati još jednim velikim nadomjesnim otporom R_d . Prema tome, otpor R kojeg smo odredili gubitkom početnog naboja kondenzatora C sastoji se od paralelnog spoja tri otpora:

$$R = \frac{R_X \cdot R'}{R_X + R'}, \quad R' = \left(\frac{R_V \cdot R_d}{R_V + R_d} \right)$$

Otpor R_d izolacije proizlazi iz tangensa kuta gubitaka kondenzatora (paralelni nadomjesni spoj C i R_d):

$$R_d = \frac{1}{\omega \cdot C \cdot \operatorname{tg} \delta} = 4,32 \text{ G}\Omega ,$$

s pomoću kojeg sada možemo odrediti i otpor R' paralelnog spoja R_V i R_d :

$$R' = \frac{R_V \cdot R_d}{R_V + R_d} = \frac{10 \cdot 10^9 \cdot 4,32 \cdot 10^9}{10 \cdot 10^9 + 4,32 \cdot 10^9} = 3,017 \text{ G}\Omega$$

S pomoću poznatog ukupnog otpora R mjernog kruga (iz treće jednadžbe) proizlazi mjereni otpor R_X :

$$R_X = \frac{R \cdot R'}{R' - R} = \frac{317,39 \cdot 10^6 \cdot 3,017 \cdot 10^9}{3,017 \cdot 10^9 - 317,39 \cdot 10^6} = 354,7 \text{ M}\Omega$$

3. Značajke primarnog svitka naponskog transformatora ispituju se *UI* metodom pri istosmjernoj i izmjeničnoj struji, frekvencije 50 Hz. U prvom slučaju mjeren je djelatni otpor R_{Cu} žice kojom je namotan primar te je dobiveno 245Ω . U drugom slučaju, pri izmjeničnoj struji od 65 mA, voltmetrom je izmjeren napon 100 V, a djelatna snaga izmjerena vatmetrom iznosila je 2,5 W. Koliki je induktivitet L primara i nadomjesni otpor R_{Fe} gubitaka u magnetskoj jezgri transformatora?

Podatci:

$$R_{Cu} = 245 \Omega$$

$$f = 50 \text{ Hz}$$

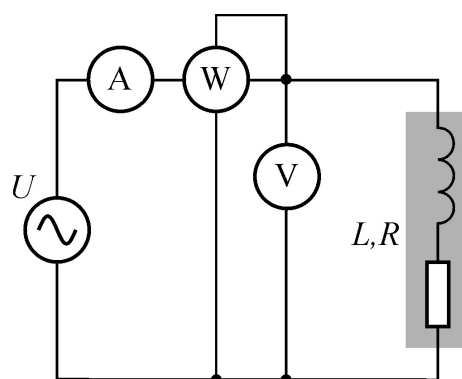
$$I_A = 65 \text{ mA}$$

$$U_V = 100 \text{ V}$$

$$P_W = 2,5 \text{ W}$$

Traži se:

$$L, R_{Fe} = ?$$

Sl. 3 Mjerenje impedancije *UI* metodom

Rješenje:

Impedancija primarnog svitka ispitivanog transformatora odgovara omjeru primarnog napona i primarne struje transformatora. Ona se može predložiti vektorskom sumom imaginarne (posve induktivne) i djelatne komponente impedancije:

$$Z_L = \frac{U_V}{I_A} = \sqrt{(\omega L)^2 + R_L^2}$$

Pri tome imaginarna komponenta ωL potječe od primarnog induktiviteta L^* , a djelatna R_L od otpora R_{Cu} žice svitka i gubitaka R_{Fe} u jezgri transformatora. Prema tome, za nadomjesni djelatni otpor R_L vrijedi:

$$R_L = \frac{P_W}{I_A^2} = 592 \Omega$$

Induktivitet primara je stoga:

$$L = \frac{1}{\omega} \cdot \sqrt{Z_L^2 - R_L^2} = \frac{1}{\omega I_A} \cdot \sqrt{U_V^2 - \left(\frac{P_W}{I_A}\right)^2} = 4,52 \text{ H}$$

Nadomjesni otpor R_{Fe} gubitaka u jezgri je $R_{Fe} = R_L - R_{Cu}$ te iznosi 347Ω .

*Napomena: induktivitet **svitka sa jezgrom** (transformatori, prigušnice) ovisan je o magnetskim uvjetima, odnosno, postignutoj indukciji B u jezgri. Mjerenjem pri nekom drugom naponu U_V se zbog nelinearne magnetske karakteristike materijala očekuje i drugačiji induktivitet transformatora.

4. Istosmjerni napon U mjeri se preciznim otporničkim djelilom 10:1 i voltmetrom ulaznog otpora $R_V = 10 \text{ M}\Omega$ i ulaznog kapaciteta $C_V = 150 \text{ pF}$. Koliki je napon na trošilu Tr., ako napon izmjeren voltmetrom iznosi $U_V = 157,2 \text{ V}$, a otpor gornje grane djelila $R_1 = 1,8 \text{ M}\Omega$? Koliki je kapacitet C_1 potrebno prema shemi dodati otporu gornje grane djelila kako bi pri mjerenju izmjeničnih napona ono bilo kompenzirano?

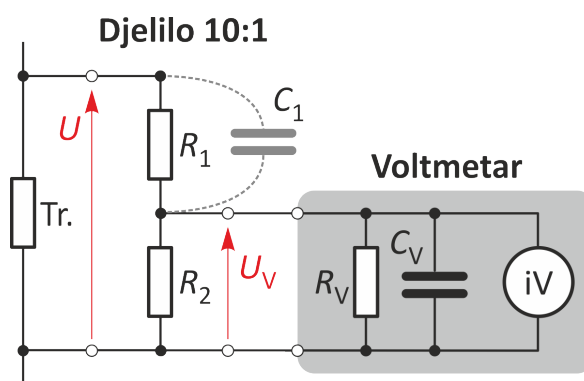
Rješenje:

Budući da je zadan omjer dijeljenja otporničkog djelila $k = 10:1$, tada vrijedi:

$$k = \frac{R_1 + R_2}{R_2} = 10$$

Iz toga proizlazi da je otpor R_2 donje grane djelila:

$$R_2 = \frac{R_1}{(k-1)} = \frac{1,8}{10-1} = 0,2 \text{ M}\Omega$$

Sl. 4 Mjerenje napona otporničkim djelilom

Idealnim voltmetrom s $R_V = \infty$, bio bi izmjeren napon na trošilu:

$$U = k \cdot U_V$$

U stvarnosti, priključenjem voltmetra konačnog ulaznog otpora, omjer dijeljenja k' raste te iznosi:

$$k' = \frac{R_1 + \frac{R_2 \cdot R_V}{R_2 + R_V}}{\frac{R_2 \cdot R_V}{R_2 + R_V}} = \frac{R_1 \cdot (R_2 + R_V) + R_2 \cdot R_V}{R_2 \cdot R_V} = \frac{1,8 \cdot 10,2 + 2}{2} = 10,18$$

Stoga je napon U' na trošilu ispravno odrediti kao:

$$U' = k' \cdot U_V = 10,18 \cdot 157,2 = \underline{1600,3 \text{ V}}$$

Kompenzacija djelila za izmjenični napon postiže se izjednačenjem vremenskih konstanti njegove donje i gornje grane:

$$\text{kompenzacija} \Rightarrow \tau_1 = \tau_2 \rightarrow R_1 \cdot C_1 = \frac{R_2 \cdot R_V}{R_2 + R_V} \cdot C_V$$

Iz toga slijedi kompenzacijski kapacitet C_1 :

$$C_1 = \frac{R_2 \cdot R_V}{R_2 + R_V} \cdot \frac{C_V}{R_1} = \frac{0,2 \cdot 10}{0,2 + 10} \cdot \frac{150}{1,8} = \underline{16,3 \text{ pF}}$$

5. Nepoznati otpor R_X nekog otpornika mjeri se s pomoću voltmetra i ampermetra (tzv. *UI* metodom). Digitalnim voltmetrom vrlo velikog unutarnjeg otpora s mjernim opsegom 20 V i granicama pogrešaka $\pm (0,1 \% \text{ od očitavanja} + 0,05 \% \text{ od mjernog opsega})$ mjereno je napon U_X na otporniku, a analognim ampermetrom s mjernim opsegom 1,2 A i klasom točnosti 0,5 struja I_X kroz otpornik.

Nakon 10 mjerenja, aritmetičke srednje vrijednosti napona i struje iznosile su $U_X = 15 \text{ V}$ i $I_X = 0,4 \text{ A}$, dok su standardna odstupanja pojedinačnog mjerenja bila $s_U = 0,02 \text{ V}$ i $s_I = 0,01 \text{ A}$. Potrebno je iskazati mjerni rezultat.

Podatci:

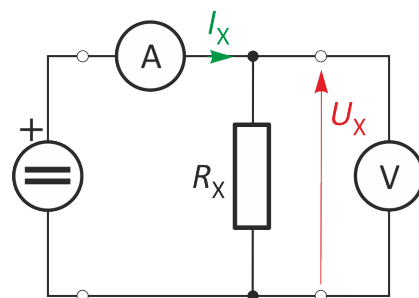
Digitalni voltmetar: $MO_V = 20 \text{ V}$, vrlo velik R_V ,
 $G_V = \pm (0,1 \% \text{ od očitavanja} + 0,05 \% \text{ od } MO_V)$

Analogni ampermetar: $MO_A = 1,2 \text{ A}$, kl. 0,5

Mjerenje: $U_X = 15 \text{ V}$, $s_U = 0,02 \text{ V}$, $n = 10$ mjerenja
 $I_X = 0,4 \text{ A}$, $s_I = 0,01 \text{ A}$, $n = 10$ mjerenja

Traži se:

R_X , $u(R_X)$

Sl. 5 Mjerenje otpora *UI* metodom

Rješenje:

Promatrana funkcija je djelatni otpor R_X izmjeren posrednom, *UI* metodom:

$$f = R_X = \frac{U_X}{I_X} = \frac{15}{0,4} = 37,5 \Omega$$

Mjerna nesigurnost izmjerenog napona i struje odgovara standardnoj nesigurnosti u_A

$$u_A(U_X) = \frac{s_U}{\sqrt{n}} \quad u_A(I_X) = \frac{s_I}{\sqrt{n}},$$

dobivene statističkom analizom rezultata uzastopnih mjerenja te standardne nesigurnosti u_B

$$u_B(U_X) = \frac{a_U}{\sqrt{3}} \quad u_B(I_X) = \frac{a_I}{\sqrt{3}},$$

koja načelno odgovara sustavnim pogreškama instrumenata. Interval a_U za digitalni instrument odgovara granicama pogrešaka G_V , dok se interval a_I za analogni instrument određuje s pomoću indeksa klase točnosti:

$$a_U = G_V, \quad a_I = \frac{kl.}{100} \cdot MO_A$$

Općenito, kombinirana standardna nesigurnost u pojedine mjerne veličine (u našem slučaju napona i struje) proizlazi iz geometrijskog zbroja u_A i u_B :

$$u(U_x) = \sqrt{\left(\frac{s_U}{\sqrt{n}}\right)^2 + \left(\frac{a_U}{\sqrt{3}}\right)^2} = \sqrt{\left(\frac{0,02}{\sqrt{10}}\right)^2 + \left(\frac{\frac{0,1}{100} \cdot 15 + \frac{0,05}{100} \cdot 20}{\sqrt{3}}\right)^2} = 15,8 \text{ mV}$$

$$u(I_x) = \sqrt{\left(\frac{s_I}{\sqrt{n}}\right)^2 + \left(\frac{a_I}{\sqrt{3}}\right)^2} = \sqrt{\left(\frac{0,01}{\sqrt{10}}\right)^2 + \left(\frac{\frac{0,5}{100} \cdot 1,2}{\sqrt{3}}\right)^2} = 4,7 \text{ mA}$$

Budući da je u ovom primjeru nepoznati otpor R_x neizravno mjerena veličina, slijedi izračun složene nesigurnosti:

$$u_c(f) = \sqrt{\sum_{i=1}^M \left(\frac{\partial f}{\partial X_i} \cdot u(X_i) \right)^2},$$

u kojem se nesigurnosti $u(X_i)$ pojedine mjerene veličine X_i pridjeljuje utjecajna „težina“, odgovarajuća osjetljivosti $\partial f / \partial X_i$ matematičke funkcije f na veličinu X_i . Za naš primjer stoga vrijedi:

$$u_c(R_x) = \sqrt{\left(\frac{\partial R_x}{\partial U_x} \cdot u(U_x) \right)^2 + \left(\frac{\partial R_x}{\partial I_x} \cdot u(I_x) \right)^2} = \sqrt{\left(\frac{1}{I_x} \cdot u(U_x) \right)^2 + \left(\frac{-U_x}{I_x^2} \cdot u(I_x) \right)^2}$$

Uvrštenjem vrijednosti za pojedinu veličinu, dobije se sljedeći rezultat:

$$u_c(R_x) = \sqrt{\left(\frac{1}{0,4} \cdot 15,8 \cdot 10^{-3} \right)^2 + \left(\frac{-15}{0,4^2} \cdot 4,7 \cdot 10^{-3} \right)^2} = 0,44 \text{ } \Omega$$

Ukoliko nesigurnost želimo iskazati u relativnom obliku, tada pišemo:

$$u_c(R_x)_{\%} = \frac{u(R_x)}{R_x} \cdot 100 = 1,17 \%$$

Mjerni rezultat konačno zapisujemo kao:

$$R_x = \underline{37,5 \text{ } \Omega} \text{ uz } u_c(R_x) = 0,44 \text{ } \Omega$$

$$R_x = \underline{37,5 \text{ } \Omega} \text{ uz } u_c(R_x) = 1,17 \%$$

6. Digitalni voltmetar V1 s odzivom na elektrolitičku srednju vrijednost i voltmetar V2 s odzivom na efektivnu vrijednost (oznake TRMS) priključeni su na izvor izobličenog (nesinusnog) izmjeničnog napona. Koliki je faktor oblika ξ tog napona, ako je voltmetrom V1 izmjereno 6,52 V, a voltmetrom V2 6,16 V?

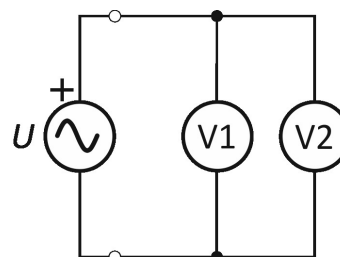
Podatci:

Digitalni voltmetar V1: $U_{V1} = 6,52 \text{ V}$

Digitalni voltmetar V2: $U_{V2} = 6,16 \text{ V}$

Traži se:

faktor oblika ξ mjerenog napona

Sl. 6 Mjerenje faktora oblika izmjeničnog napona s pomoću dva voltmetra

Rješenje:

Digitalni multimetri (bez oznake TRMS) s odzivom (!) na elektrolitičku srednju vrijednost umjereni su u efektivnim vrijednostima samo za sinusnu veličinu. Stoga oni pokazuju elektrolitičku srednju vrijednost umnoženu omjerom $\xi_0 = (U_{ef}/U_{se})_{\sin}$ koji za sinusni valni oblik iznosi 1,111. Prema tome, napon izmjeren voltmetrom V1 jest:

$$U_{V1} = U_{se} \cdot \xi_0$$

te, s obzirom na izobličenje, taj rezultat sadrži pogrješku. Međutim, s pomoću očitavanja U_{V1} može se računski odrediti prava elektrolitička srednja vrijednost:

$$U_{se} = \frac{U_{V1}}{\xi_0}$$

Kod voltmetra V2, kojeg je odziv na efektivnu vrijednost, mjerni rezultat jest prava efektivna vrijednost:

$$U_{V2} = U_{ef}$$

Stoga faktor oblika mjerenog napona možemo odrediti s pomoću očitavanja oba voltmetra kao:

$$\xi = \frac{U_{ef}}{U_{se}} = \frac{U_{V2}}{U_{V1}} \cdot \xi_0 = \frac{6,16}{6,52} \cdot 1,111 = \underline{1,05}$$

Napomena: ispravan zapis efektivne vrijednosti za bilo koju električku veličinu ne sadrži indeks *ef*. Iznimno je ovdje, radi bolje uočljivosti, efektivna vrijednost napona označena sa U_{ef} .

7. Napon $U(t) = 25,6 \cdot \sin(314t) + 4,3 \cdot \sqrt{2} + 11,2 \cdot \cos(314t)$ V mjereno je digitalnim multimetrom s odzivom na efektivnu vrijednost, s pomoću funkcije $AC+DC$ na izmjeničnom području. Zatim je mjerenje ponovljeno istim multimetrom na istosmjernom području. Kolika je apsolutna razlika između rezultata dobivenih u oba mjerenja, zanemarujući pogrešku instrumenta?

Podatci:

Instrument na izmjeničnom području: $U_{V(AC+DC)}$

Instrument na istosmjernom području: U_{VDC}

Traži se:

$$\Delta U = U_{V(AC+DC)} - U_{VDC}$$

Rješenje:

Pokazivanje voltmetra s odzivom na efektivnu vrijednost i funkcijom $AC+DC$ na izmjeničnom području odgovarat će geometrijskoj sumi parcijalnih efektivnih vrijednosti mjerenog napona:

$$U_{V(AC+DC)} = \sqrt{U_{ef1}^2 + U_{ef2}^2 + U_{ef3}^2}$$

Kako su izmjenične komponente napona općenito zadane oblikom $U = U_m \cdot \sin(\omega t)$, efektivne vrijednosti proizlaze iz tjemernih vrijednosti, koristeći poznati tjemerni faktor $\sigma_0 = \sqrt{2}$ za sinusni valni oblik:

$$U_{ef} = \frac{U_m}{\sigma_0} = \frac{U_m}{\sqrt{2}}$$

Uračunavši i efektivnu vrijednost istosmjerne komponente, napon $U_{V(AC+DC)}$ iznosi:

$$U_{V(AC+DC)} = \sqrt{\left(\frac{U_{m1}}{\sqrt{2}}\right)^2 + U_{DC}^2 + \left(\frac{U_{m2}}{\sqrt{2}}\right)^2} = \sqrt{\left(\frac{25,6}{\sqrt{2}}\right)^2 + (4,3 \cdot \sqrt{2})^2 + \left(\frac{11,2}{\sqrt{2}}\right)^2} = 20,67 \text{ V}$$

Na istosmjernom području (DC) voltmetar će mjeriti samo pravu srednju vrijednost napona, odgovarajuću istosmjernoj komponenti:

$$U_{VDC} = 4,3 \cdot \sqrt{2} = 6,08 \text{ V}$$

Stoga je apsolutna razlika rezultata dobivenih mjerenjima na oba mjerna područja:

$$\Delta U = U_{V(AC+DC)} - U_{VDC} = 20,67 - 6,08 = \underline{14,59 \text{ V}}$$

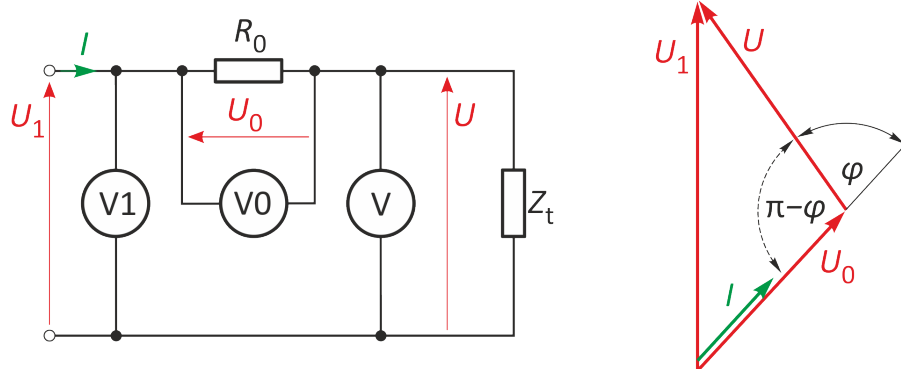
8. Kolika je induktivna komponenta impedancije trošila Z_t ako je metodom tri voltmetra pri frekvenciji $f = 50$ Hz na njemu izmjerena snaga $P = 95,6$ W? Napon na otporniku $R_0 = 4 \Omega$ iznosio je $U_0 = 3,7$ V, a ukupni napon $U_1 = 180,6$ V.

Podatci: $f = 50$ Hz, $P = 95,6$ W, $R_0 = 4 \Omega$, $U_0 = 3,7$ V, $U_1 = 180,6$ V

Traži se: $L_t = ?$

Uvod:

U seriju s teretom na kojem se mjeri snaga spaja se poznati djelatni otpor R_0 i s pomoću tri voltmetra mjeri: napon U na teretu, napon U_0 na otporu R_0 i ukupni napon U_1 na serijskoj kombinaciji impedancije tereta Z_t i otpora R_0 .

Sl. 8 Mjerenje snage tereta u jednofaznom sustavu metodom tri voltmetra

Napon U_0 na otporu R_0 je u fazi sa strujom I tereta, dok napon U na trošilu ima prema toj struji fazni pomak φ . Prema kosinusnom poučku slijedi:

$$U_1^2 = U_0^2 + U^2 - 2U_0U \cos(180^\circ - \varphi), \quad \cos(180^\circ - \varphi) = -\cos \varphi$$

Kako je $U_0 = I \cdot R_0$ i $P = U \cdot I \cdot \cos \varphi$, dobije se nakon uvrštenja izraz za snagu na teretu:

$$P = \frac{U_1^2 - U_0^2 - U^2}{2R_0}$$

Rješenje:

Iz izraza za snagu P može se izračunati napon U na teretu:

$$U = \sqrt{U_1^2 - U_0^2 - 2PR_0} = 178,43 \text{ V}$$

Faktor snage $\cos \varphi$ iznosi:

$$\cos \varphi = \frac{P}{U \cdot I} = \frac{P}{U \cdot \frac{U_0}{R_0}} = 0,579$$

Induktivitet L_t trošila može se odrediti s pomoću jalove snage Q , struje I kroz trošilo i njezine frekvencije f :

$$L_t = \frac{Q}{\omega \cdot I^2} = \frac{U \cdot I \sin \varphi}{\omega \cdot I^2} = \frac{U \cdot \sqrt{1 - \cos^2 \varphi}}{\omega \cdot I} = \frac{U \cdot \sqrt{1 - \cos^2 \varphi}}{2\pi \cdot f \cdot \frac{U_0}{R_0}} = 0,501 \text{ H}$$

9. Paralelnim spojem dvaju ampermetara jednakih unutarnjih otpora, mjernih opsega 6 A i 10 A, izmjerena je struja 12 A. Iskažite mjerni rezultat, ako su razredi točnosti (indeksi klase) oba ampermetra 1.

Podatci: Ampermetar 1: $MO_1 = 6 \text{ A}$, kl. 1, R_{A1}
 Ampermetar 2: $MO_2 = 10 \text{ A}$, kl. 1, $R_{A2} = R_{A1}$

Traži se: I , $u(I)$

Rješenje:

Kako je ovdje struja I_x neizravno mjerena veličina, do mjerne nesigurnosti dolazimo s pomoću općeg izraza:

$$u_y = \sqrt{\sum_{i=1}^M \left(\frac{\partial F}{\partial x_i} \cdot u(x_i) \right)^2},$$

U ovom zadatku funkcija F jest struja $I = I_1 + I_2$ te vrijedi:

$$u(I) = \sqrt{\left(\frac{\partial I}{\partial I_1} \cdot u(I_1) \right)^2 + \left(\frac{\partial I}{\partial I_2} \cdot u(I_2) \right)^2},$$

Parcijalne derivacije su $\partial I / \partial I_1 = 1$ i $\partial I / \partial I_2 = 1$. Podatci o granicama pogrešaka za instrumente predstavljaju veličine sa jednolikom (pravokutnom) vjerojatnosnom razdiobom, te se za parcijalne nesigurnosti u_B uzima:

$$u_B(I_1) = \frac{a_1}{\sqrt{3}} \quad \text{i} \quad u_B(I_2) = \frac{a_2}{\sqrt{3}}.$$

Intervali a_1 i a_2 računaju se s pomoću indeksa klase točnosti, koje za analogne instrumente odgovaraju granicama pogrešaka:

$$a_1 = \frac{kl.}{100} \cdot MO_1 = \frac{1}{100} \cdot 6 = 0,06 \text{ A} \quad a_2 = \frac{kl.}{100} \cdot MO_2 = \frac{1}{100} \cdot 10 = 0,1 \text{ A}$$

Stoga nesigurnost izmjerene struje iznosi:

$$u(I) = \sqrt{u_B(I_1)^2 + u_B(I_2)^2} = \sqrt{\left(\frac{a_1}{\sqrt{3}} \right)^2 + \left(\frac{a_2}{\sqrt{3}} \right)^2} = 0,067 \text{ A}$$

Ovako dobiven rezultat za mjernu nesigurnost valja pridijeliti rezultatu za izmjerenu struju, te iskazati konačan rezultat mjerenja:

$$I = \underline{12,000 \text{ A}} \quad \text{uz} \quad u_c(I) = 0,067 \text{ A}$$

10. Teret otpora R priključen na istosmjerni izvor, razvija djelatnu snagu P , koju mjerimo posrednom metodom. Struja tereta mjerena je ampermetrom mjernog opsega 6 A i razreda točnosti 1,5, dok je napon tereta mjeran voltmetrom s $3\frac{1}{2}$ znamenke i granicama pogriješaka $\pm (0,8 \% \text{ od očitavanja} + 5 \text{ znamenki})$ na mjernom opsegu 200 V. Unutarnji otpor voltmetra je vrlo velik.

Nakon 10 mjerenja, aritmetičke srednje vrijednosti napona i struje iznosile su $U = 187 \text{ V}$ i $I = 5,4 \text{ A}$, dok su eksperimentalna standardna odstupanja pojedinačnog mjerenja bila $s_U = 1,6 \text{ V}$ i $s_I = 0,21 \text{ A}$. Potrebno je iskazati mjerni rezultat.

Podatci:

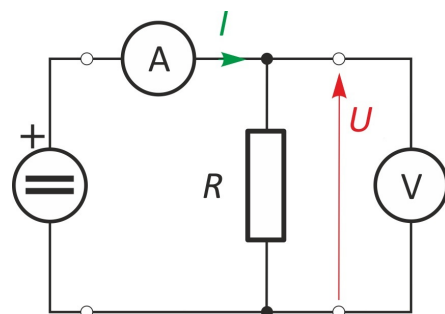
Voltmetar: $MO_V = 200 \text{ V}$, vrlo velik R_V ,
 $G_V = \pm (0,8 \% \text{ od očitavanja} + 5 \text{ zn.})$

Analogni ampermetar: $MO_A = 6 \text{ A}$, kl. 1,5

Mjerenje: $U = 187 \text{ V}$, $s_U = 1,6 \text{ V}$, $n = 10$ mjerenja
 $I = 5,4 \text{ A}$, $s_I = 0,21 \text{ A}$, $n = 10$ mjerenja

Traži se:

P , $u(P)$

Sl. 10 Mjerenje djelatne snage P

Rješenje:

Promatrana funkcija je djelatna snaga P izmjerena posredno:

$$f = P = U \cdot I = 187 \cdot 5,4 = 1009,8 \text{ W}$$

Mjerna nesigurnost izmjerenog napona i struje proizlazi iz standardne nesigurnosti u_A

$$u_A(U) = \frac{s_U}{\sqrt{n}} \quad u_A(I) = \frac{s_I}{\sqrt{n}},$$

dobivene statističkom analizom rezultata uzastopnih mjerenja te standardne nesigurnosti u_B

$$u_B(U) = \frac{a_U}{\sqrt{3}} \quad u_B(I) = \frac{a_I}{\sqrt{3}},$$

koja načelno odgovara sustavnim pogriješkama instrumenata. Interval a_U za digitalni instrument odgovara granicama pogriješaka G_V , dok se interval a_I za analogni instrument određuje s pomoću indeksa klase točnosti:

$$a_U = G_V, \quad a_I = \frac{kl.}{100} \cdot MO_A$$

Općenito, kombinirana standardna nesigurnost u pojedine mjerne veličine (u našem slučaju napona i struje) proizlazi iz geometrijskog zbroja u_A i u_B :

$$u(U) = \sqrt{\left(\frac{s_U}{\sqrt{n}}\right)^2 + \left(\frac{a_U}{\sqrt{3}}\right)^2} = \sqrt{\left(\frac{1,6}{\sqrt{10}}\right)^2 + \left(\frac{\frac{0,8}{100} \cdot 187 + 0,5}{\sqrt{3}}\right)^2} = 1,26 \text{ V}$$

$$u(I) = \sqrt{\left(\frac{s_I}{\sqrt{n}}\right)^2 + \left(\frac{a_I}{\sqrt{3}}\right)^2} = \sqrt{\left(\frac{0,21}{\sqrt{10}}\right)^2 + \left(\frac{\frac{1,5}{100} \cdot 6}{\sqrt{3}}\right)^2} = 0,084 \text{ A}$$

Budući da je u ovom primjeru snaga P neizravno mjerena veličina, slijedi izračun složene nesigurnosti:

$$u_c(f) = \sqrt{\sum_{i=1}^M \left(\frac{\partial f}{\partial X_i} \cdot u(X_i) \right)^2},$$

u kojem se nesigurnosti $u(X_i)$ pojedine mjerene veličine X_i pridjeljuje utjecajna „težina“, odgovarajuća osjetljivosti $\partial f / \partial X_i$ matematičke funkcije f na veličinu X_i . Za naš primjer stoga vrijedi:

$$u_c(P) = \sqrt{\left(\frac{\partial P}{\partial U} \cdot u(U) \right)^2 + \left(\frac{\partial P}{\partial I} \cdot u(I) \right)^2} = \sqrt{(I \cdot u(U))^2 + (U \cdot u(I))^2}$$

Uvrštenjem vrijednosti za pojedinu veličinu, dobije se sljedeći rezultat:

$$u_c(P) = \sqrt{(5,4 \cdot 1,26)^2 + (187 \cdot 0,084)^2} = 17,12 \text{ W}$$

Ukoliko nesigurnost želimo iskazati u relativnom obliku, tada pišemo:

$$u_c(P)_{\%} = \frac{u_c(P)}{P} \cdot 100 = 1,7 \%$$

Mjerni rezultat konačno zapisujemo kao:

$$P = 1009,8 \text{ W} \quad \text{uz} \quad u_c(P) = 17,12 \text{ W}$$

ili

$$P = 1009,8 \text{ W} \quad \text{uz} \quad u_c(P) = 1,7 \%$$

11. Otpor prvog otpornika od 22Ω izmjeren je s nesigurnošću 0,5 %, dok je otpor drugog otpornika od 56Ω izmjeren s nesigurnošću 1 %. Spojimo li ih paralelno, kolika će biti nesigurnost tako dobivenog otpora?

Podatci: prvi otpornik: $R_1 = 22 \Omega$, $u_{R1} = 0,5 \%$
 drugi otpornik: $R_2 = 56 \Omega$, $u_{R2} = 1 \%$

Traži se: u_R paralelnog spoja

Rješenje:

Mjerna nesigurnost funkcije $y = F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ neizravno mjerenih veličina računa se prema izrazu:

$$u_y = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{\partial F}{\partial x_i} \cdot u_i \right)^2}$$

Za pojedini otpor, nesigurnost u apsolutnom iznosu iznosi:

$$u_{R_1} = \frac{u_{R_1\%}}{100} \cdot R_1 = \frac{0,5}{100} \cdot 22 = 0,11 \Omega \quad u_{R_2} = \frac{u_{R_2\%}}{100} \cdot R_2 = \frac{1}{100} \cdot 56 = 0,56 \Omega$$

Očekivani otpor paralelne kombinacije otpornika jest:

$$R = \frac{R_1 \cdot R_2}{R_1 + R_2} = \frac{22 \cdot 56}{22 + 56} = 15,8 \Omega$$

Nesigurnost takve paralelne kombinacije otpornika izlazi iz početnog izraza:

$$u_R = \sqrt{\left(\frac{\partial R}{\partial R_1} \cdot u_{R_1} \right)^2 + \left(\frac{\partial R}{\partial R_2} \cdot u_{R_2} \right)^2} = \sqrt{\left(\left(\frac{R_2}{R_1 + R_2} \right)^2 \cdot u_{R_1} \right)^2 + \left(\left(\frac{R_1}{R_1 + R_2} \right)^2 \cdot u_{R_2} \right)^2}$$

Uvrštenjem vrijednosti za pojedine veličine, dobije se $u_R = 0,072 \Omega$. Relativna nesigurnost paralelne kombinacije otpora R_1 i R_2 je stoga:

$$u_{R\%} = \frac{u_R}{R} = \frac{0,072}{15,8} = 4,56 \cdot 10^{-3} \approx 0,46 \%$$